

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 11 (13)
2025**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali 11-son 2025 yil*

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

11

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2025

MUNDARIJA

Жанназарова Г.К., Кодиржонов Ш., Миркомиллов Д. Инфраструктура экологии: мировой опыт и перспективы для Узбекистана.....	7
Бабаханова Д.Р. Цифровая трансформация промышленности: инновации, которые определяют будущее.....	15
Raxmatullaev A.X. Neft-gaz sanoati korxonalarining samaradorligini oshirishda investitsion faoliyatni takomillashtirish.....	18
Кадилова Д.Ш. Фосфогипс чиқиндисиди асосида олинадиган гипсли боғловчининг техник-иктисодий самарадорлик кўрсаткичлари.....	22
Исраилова Д.К. Иқтисодиётда аёллар бандлигини ташкил этишга назарий қарашлар...	24
Мирсаидова Ш.А. Зарубежный и отечественный опыт повышения эффективности строительных компаний.....	29
Солиева Г.А. Туризм и цифровые технологии.....	35
Қобилов Ш. Янги Ўзбекистоннинг “Яшил” тараққиёт йўли” — хавфсизлик ва фаровонлик омили.....	39
Boboyev A.Ch. Hududlarda agrosanoat majmuasini klaster asosida ishlab chiqarishini tashkil etish	46
Жураханов М.Э. Концептуальные основы устойчивого развития малого бизнеса и предпринимательства Узбекистана.....	50
Ismatov R.O. Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini samaradorligini oshirish.....	55
Шокирова Г.М. Суть и особенности управления цифровым маркетингом и его значимость для организации бизнес-процессов на промышленных предприятиях.....	60
Anafiyaev A.M. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda sanoat tarmog'i salohiyatining roli.....	65
Mirzayev S.A. O'zbekiston qurilish sanoatida strategik boshqaruv.....	69
Sattikulova G.A. To'qimachilik sanoatini rivojlantirishni hududiy xususiyatlari yuzasidan ilg'or xorij tajribasi.....	72
Ubaydullaev K. Qoraqalpog'iston Respublikasi qishloq xo'jaligida moddiy-texnika resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish zahiralari.....	76
Quvondiqova G.S. “International experience: the interrelationship between industrial investments and economic growth”.....	80
Сапаров И.Ў. Европа иттифоқининг рақамли платформаларни тартибга солиш тажрибаси: Digital Markets Act (DMA) ва Digital Services Act (DSA).....	84
Saidaxmedov N.X. Raqamli texnologiyalar asosida yengil sanoat korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish mexanizmlari.....	90
Pardayev T.N., Jo'rayev J.J., Usmonov Sh.E. Bojxona to'lovlaridan beriladigan imtiyozlarning samaradorligini oshirish yo'llari.....	94
Eraliev A.A. Efficient utilization of digitalization to enhance productivity in Uzbekistan's enterprises.....	99
Соҳибназаров А.А. Ўзбекистонда исломий молия тизимининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари: хронологик ёндашув.....	103
Karimova N.Y. Raqamli transformatsiya va mehnat unumdorligi o'sishining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri: O'zbekiston misolida empirik tahlil.....	107
Usubjonov Z.V. Bank xizmatlari bozorini rivojlanishda marketing strategiyalaridan foydalanish.....	110
Jo'raboyev H.X. Analysis of economic and financial indicators of small business entities in the construction sector.....	113
Ziyodullaev S.M. Modern approaches to reducing liquidity risk in managing bank passive operations and harmonization with international standards.....	117
Хайдаров Х.У., Рахмонов Д.Р. Молиявий инқироз оқибатлари ва уларни олдини олиш чора-тадбирлари ахамияти.....	120

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 11-son 2025 yil

Achilov A.N. Aktuar uslublarning aktualligi.....	125
Berdiyarov B.T. O‘zbekiston tijorat banklari uchun sun’iy intellektga asoslangan kredit riski va likvidlikni boshqarish.....	127
Nishonboyev D.E. Directions for improving the business environment in Uzbekistan.....	132
Юлдашева Г. Основные направления повышения эффективности управления деятельности предприятий оптовой (розничной) торговли.....	136
Jumanazarova G. Investitsion siyosatni amalga oshirishda xorij tajribasi.....	138
Амбарцумян А.А. Некоторые проблемы внедрения возобновляемых источников в генерацию энергии.....	142
Yangiboyev U.A. Chakana savdo tarmoqlarini raqamlashtirish yo‘nalishlari	146
Холматов Б., Абдукаххорова З. Ижтимоий давлат моделлари	150
Mambetjanov Q.Q. Kambag‘allikni qisqartirishda inson kapitali omilidan samarali foydalanish yo‘nalishlari	154
Nigmatova D.Z., Amanov E.G’. Talant management tizimi – inson resurslarini boshqarishda innovatsion yondashuv sifatida	159
Xalmirzayev A.A., Shodiyeva N.H. Agroturizmni rivojlantirishning xalqaro tajribalari va undan O‘zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	162
Normurodov X.E., Abduxalilov S.A. O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘shida inson kapitalining ahamiyati	167
Мусаева Д.Д. Основные принципы и подходы к стратегическому управлению	172
Гайбуллаев Ф. Коррупциядан қарши мурасасиз мухит яратиш борасида кенг қўламли ислохотлар стратегияси.....	175
Mirzayev B.S. Bank sektorida kredit xavflarini baholashning yangi usullari: PD–LGD–EAD integratsiyalashgan modeli.....	180
Ruzmanov Sh.U. Oziq-ovqat korxonalari mahsulotlari raqobatbardoshligini boshqarish samaradorligini baholash usullari.....	183
Xasanova X.F. Islomiy moliyalashtirishda buxgalteriya hisobi va audit tekshiruvlarini uyg‘unlashtirish.....	187
Baxtohunova D.N. Mijoz - bank uchun emas, bank- mijoz uchun. (Mijozning o‘rniga o‘zingiz o‘tiring...).....	191
Ikromov A.Sh. Yangi O‘zbekistonda oziq-ovqat korxonalarida mahsulot raqobatbardoshligini boshqarish amaliyotini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash xususiyatlari.....	195
Abdumo‘minov A.A. Sanoat korxonalari raqobatbardoshligiga ta’sir etuvchi omillar.....	200
Murtazayev I.B. Zarafshon mintaqasida agrar salohiyat va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirishning oziq-ovqat xavfsizligiga ta’siri.....	207
Абдухамидова Ф.Б. Факторы, влияющие на намерение пользователей оформлять цифровые подписки.....	212
Juraev D.A. Sanoat korxonalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.....	215
Захирова Г.М. Ўзбекистонда тиббий туризмни ривожлантириш масалалари.....	218
Tursunov M.B. Tadbirkorlik risklarining mohiyati, mazmuni va turlari.....	223
Danabekov A.S. Yangi O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish - davlat siyosatining ustuvor masalasi sifatida.....	230
Кадырова И.В. Работы особенности регионального туристического кластера.....	233
Ro‘zimatova Sh.B. Xorazmda gastronomik turizmni rivojlantirish.....	237
Doniyev Sh.O’. Global iqtisodiy integratsiya sharoitida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish: mavjud imkoniyatlar hamda to‘siqlar.....	240
Давлетов Ж.М. Зарубежный опыт управления качеством пассажирских перевозок на железнодорожном транспорте.....	244
Aripov O.A. Sharqda buyuk mutafakkirlarning asarlarida «tadbirkorlik» tushunchasi mohiyatining yoritilishi.....	248
Turebekov A.A. Jahon bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish xarajatlarini tartibga solishning nazariy jihatlar.....	253

By implementing these recommendations, countries can leverage industrial investments to stimulate economic growth, enhance competitiveness, and achieve long-term sustainable development.

List of references:

1. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics, 1956, pp. 65–94.
2. World Bank. World Development Indicators 2022, Washington D.C., 2022, pp. 102–110.
3. Kuznets, S. Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure. Harvard University Press, 1971, pp. 45–78.
4. Chen, Y., & Dahlman, C. The Impact of Industrial Investment on Productivity in East Asia. Asian Economic Journal, 2010, pp. 30–56.
5. Lee, C. Investment-Led Growth in Emerging Economies: Panel Data Evidence. Journal of Development Economics, 2015, pp. 90–115.
6. Lin, J. Y. Industrialization and Growth in East Asia. Cambridge University Press, 2012, pp. 120–145.
7. Fajnzylber, P., & Lopez, J. H. Industrial Policy in Latin America: Evidence from the 2000s. World Bank Working Paper, 2013, pp. 25–49.
8. Acemoglu, D., & Robinson, J. Why Nations Fail: The Role of Institutions in Growth. Crown Publishing, 2012, pp. 200–225.
9. Aghion, P., & Howitt, P. Growth and Investment: A Schumpeterian Perspective. MIT Press, 2009, pp. 75–100.
10. IMF. World Economic Outlook Database 2022, Washington D.C., 2022, pp. 50–68.
11. Baltagi, B. Econometric Analysis of Panel Data. Springer, 2013, pp. 33–65.
12. UNIDO. Industrial Development Report 2021, Vienna, 2021, pp. 112–135.
13. OECD. The Role of Manufacturing in Economic Growth. OECD Publishing, 2019, pp. 88–102.
14. Rodrik, D. Industrial Policy for the 21st Century. Harvard University Press, 2014, pp. 55–79.

УДК: 338.45

ЕВРОПА ИТТИФОҚИНИНГ РАҚАМЛИ ПЛАТФОРМАЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ ТАЖРИБАСИ: DIGITAL MARKETS ACT (DMA) VA DIGITAL SERVICES ACT (DSA)

ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В РЕГУЛИРОВАНИИ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ: DIGITAL MARKETS ACT (DMA) И DIGITAL SERVICES ACT (DSA)

THE EUROPEAN UNION'S EXPERIENCE IN REGULATING DIGITAL PLATFORMS: DIGITAL MARKETS ACT (DMA) AND DIGITAL SERVICES ACT (DSA)

Сапаров Ислом Ўлмасович
мустақил тадқиқотчи (PhD)

Аннотация

Мазкур мақолада Европа Иттифоқида рақамли иқтисодиёт ва платформа бозорларининг жадал ривожланиши шароитида антимонополия сиёсатини такомиллаштириш тенденциялари илмий таҳлил қилинган. Digital Markets Act (DMA) ва Digital Services Act (DSA) регламентларининг мазмун-моҳияти, улар орқали йирик технологик компаниялар фаолиятини тартибга солишнинг ҳуқуқий ва институционал механизмлари ёритилган. Шунингдек, Европа тажрибаси асосида Ўзбекистонда рақобат сиёсатини рақамли бозор шароитига мослаштириш бўйича амалий хулосалар ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: рақамли платформалар, Digital Markets Act (DMA), Digital Services Act (DSA), gatekeeper, фойдаланувчи ҳуқуқлари, маълумотлар асимметрияси, рақамли иқтисодиёт.

В данной статье научно проанализированы тенденции совершенствования антимонопольной политики в Европейском Союзе в условиях стремительного развития цифровой экономики и платформенных рынков. Раскрыто содержание и сущность регламентов Digital Markets Act (DMA) и Digital Services Act (DSA), а также правовые и институциональные механизмы регулирования деятельности крупных технологических компаний. Кроме того, на основе европейского опыта разработаны практические выводы и предложения по адаптации конкурентной политики в Узбекистане к условиям цифрового рынка.

Ключевые слова: цифровые платформы, Digital Markets Act (DMA), Digital Services Act (DSA), gatekeeper, права пользователей (права потребителей), асимметрия данных, цифровая экономика.

This article scientifically analyzes the tendencies for improving antimonopoly policy in the European Union amidst the rapid development of the digital economy and platform markets. The content and essence of the Digital Markets Act (DMA) and the Digital Services Act (DSA) regulations are illuminated, along with the legal and institutional mechanisms for regulating the activities of large technological companies through them. Furthermore, based on the European experience, practical conclusions and proposals have been developed for adapting competition policy in Uzbekistan to the conditions of the digital market.

Key words: digital platforms, Digital Markets Act (DMA), Digital Services Act (DSA), gatekeeper, user rights, data asymmetry, digital economy.

Электрон савдо соҳасида салоҳият ва янги имкониятлардан фойдаланишни муҳимлигини, ҳисоб-китобларга кўра, ушбу соҳанинг бозори фақат Марказий Осиёнинг ўзида яқин ўн йилликда 150 миллиард долларгача ўсиши мумкинлигини қайд этиб, ёндашувларни уйғунлаштириш, виртуал савдо майдончалари ва ишончли рақамли тўлов тизимларини яратишни енгиллаштириш имконини берадиган Электрон тижоратни ривожлантириш бўйича қўшма чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқлигини таъкидлади [1].

Охирги ўн йилликда рақамли иқтисодиёт Европа Иттифоқи мамлакатларида ялпи ички маҳсулотнинг муҳим қисмига айланди. Google, Apple, Meta, Amazon ва Microsoft (GAMMA) каби йирик платформалар электрон тижорат, реклама ва маълумотлар хизматлари бозорини деярли назорат қилиб келмоқда. Бу эса анъанавий рақобат сиёсатининг самарадорлигини пасайтиб, янги тартибга солиш механизмларини талаб этди [2].

Шу муносабат билан Google, Amazon ва бошқа йирик рақамли платформалар операторларининг рақобатга қарши ҳаракатларига қарши курашиш мақсадида Европа Иттифоқи 2022 йилда қабул қилинган “Рақамли бозорлар тўғрисида”ги регламенти (инглизча Digital Markets Act - DMA) ва “Рақамли хизматлар тўғрисида”ги (инглизча Digital Services Act - DSA) регламентлари орқали рақамли платформаларни тартибга солишнинг илгари мисли кўрилмаган институционал асосини яратди. Бу регламентлар рақамли бозорлардаги рақобатни тиклаш, фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва маълумотлар оқимини шаффофлаштиришга қаратилган. Таҳлилчилар таъкидлашича, бу регламентлар сўнгги ўн йилликларда Европа Иттифоқи қабул қилган энг муҳим норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан бири ҳисобланади [3].

Европа Иттифоқида рақамли бозорларни тартибга солиш соҳасидаги илмий манбалар рақобат сиёсатининг эволюциясини чуқур ёритади. Jean Tirole (2017) ўзининг “Economics for the Common Good” асарида рақобат ва инновация ўртасидаги мувозанатни изоҳлаб, рақамли бозорларда маълумотлар оқими ва алгоритмик қарорлар иқтисодий куч тақсимотига қандай таъсир кўрсатишини назарий жиҳатдан асослайди. Унинг фикрича, анъанавий антимонополия

сиёсатини рақамли иқтисодиёт шароитига мослаштириш зарур, чунки платформа иқтисодиётида устун мавқе ва маълумотлар тўплаш қобилияти рақобатнинг янги шакллари юзага келтиради. Шу нуқтаи назардан, Тиролнинг илмий қарашлари DMA ва DSA регламентларининг назарий пойдеворини ташкил этади [4].

Муҳим манба сифатида Ariel Ezrachi ва Maurice Stucke (2016) томонидан ёзилган “Virtual Competition: The Promise and Perils of the Algorithm-Driven Economy” асари таъкидланади. Муаллифлар рақамли бозорлардаги “algorithmic collusion” — яъни алгоритмлар орқали яширин келишувлар ва нархлар мувофиқлашуви хавфини таҳлил қилган. Ушбу тадқиқот рақамли бозорларда анъанавий картеллар ўрнини сунъий интеллект воситасидаги нарх белгилаш тизимлари эгаллаётганини исботлайди. Ezrachi ва Stuckeнинг илмий хулосалари Европа комиссиясининг рақамли платформалар фаолиятини мониторинг қилишда проактив ёндашувни жорий этишига назарий асос бўлди [5].

Шунингдек, OECD (2021) [6] ва Mottнинг рақобат сиёсатига оид ҳисоботларида (2023) [7] рақамли иқтисодиётда давлат органларининг ваколатларини кенгайтириш ва “фаол профилактика” усулини жорий этиш зарурлиги таъкидланган. Бу манбаларда Европа Иттифоқи рақобат сиёсатидаги тенденциялар нафақат технологик, балки ҳуқуқий-институционал ўзгаришлар билан боғлиқ экани кўрсатилган. Ушбу илмий манбалар таҳлили мақолада келтирилган хулосаларнинг илмий асосланганлигини тасдиқлайди ҳамда Ўзбекистон рақобат сиёсатини замонавий рақамли талабларга мослаштириш учун назарий ва амалий йўналишларни белгилаб беради.

Ушбу тадқиқотда Европа Иттифоқида рақамли платформаларни антимонополия тартибга солишнинг замонавий тенденцияларини таҳлил этиш учун қиёсий ва тизимли таҳлил усули қўлланилди. Тадқиқотда норматив-ҳуқуқий таҳлил, институционал таҳлил, ҳамда эмпирик усуллар (Google, Apple, Amazon ва Meta компанияларига нисбатан амалга оширилган жарималар ва бозор улуши маълумотларини солиштириш)дан фойдаланилди. Шу билан бирга, мақолада Jean Tirole, Ariel Ezrachi ва OECD каби халқаро манбалар асосида рақамли бозорларда алгоритмик рақобат ва маълумотлар асимметрияси муаммолари илмий нуқтаи назардан ёритилди. Ушбу методологик ёндашув рақамли иқтисодиётда анъанавий антимонополия воситалари самарадорлигини баҳолаш ва Ўзбекистон учун татбиқ этиш имкониятларини аниқлашга хизмат қилади.

Европа комиссияси рақобат сиёсатидаги асосий вазифалардан бири сифатида рақамли платформалар фаолиятини назорат қилишни белгилаган. 2010–2023 йиллар давомида Google, Amazon ва Meta компанияларига нисбатан бир неча миллиард евро миқдорида жарималар қўлланди. Бу жараён рақамли бозорларда устун мавқе билан суиистеъмол қилиш ҳолатларига нисбатан қатъий позицияни намоён этди [8].

Digital Markets Act (DMA) ва “воситачи” (инглизча – gatekeeper) концепцияси. Регламент лойиҳаси бўйича дастлабки муҳокамалар жараёнида бир неча бор таъкидланганидек, бир неча йирик онлайн-платформалар Европа рақамли иқтисодиётининг муҳим соҳаларини монопол тарзда назорат қилиб, молиявий оқимлар ва ахборот алмашинувининг асосий марказларига айланди ҳамда улкан миқдордаги фойдаланувчиларни — товар ва хизматлар етказиб берувчиларни бир томондан ва истеъмолчиларни иккинчи томондан бирлаштирган ҳолда, рақамли бозорда марказий воситачи сифатида фаолият юритмоқда[9].

Айнан шу сабабли, йирик рақамли платформалар учун DMA “воситачи” тушунчасини жорий этади. Регламентнинг бир неча муҳим хусусиятлари мавжуд. Биринчидан, DMAнинг таъсир доираси барча рақамли хизматларга эмас, балки фақатгина Регламентда “платформанинг асосий хизматлари” деб белгиланган хизматларга нисбатан қўлланилади.

Европа қонун чиқарувчиси айнан шу хизматларни танлаганининг сабаби — уларнинг кенг тарқалганлиги ва энг кўп фойдаланиладиган бўлишидир. Шу нуқтаи назардан, бу танлов табиий: рўйхатга фақат рақобат соҳасидаги қоидабузарликлар бўйича энг катта хавотир уйғотувчи хизматлар киритилган.

2022 йилдан кучга кирган Digital Markets Act (DMA) рақамли платформаларни “воситачи” сифатида баҳолаш мезонларини белгилаб берди. Gatekeeper сифатида тан олиш

учун: платформанинг Европа бозоридаги йиллик айланмаси камида 7,5 млрд евро ёки бозор қиймати 75 млрд евродан ортиқ бўлиши; Европа Иттифоқининг камида 3 мамлакатада фаолият юритиши; ойлик фойдаланувчилар сони 45 миллиондан, бизнес мижозлар сони 10 мингдан зиёд бўлиши керак [10].

Бу талабларга мос келган компаниялар (Google, Apple, Meta, Amazon, ByteDance ва Microsoft) gatekeeper сифатида эътироф этилди. Улар учун:

- маълумотларни ўз маҳсулотлари ва рақобатчилар ўртасида ноодилона тақсимлаш тақиқланди;
- фойдаланувчиларни фақат ўз хизматларидан фойдаланишга мажбурлашни тақиқлайди;
- бизнес мижозларига рақиб платформалар орқали ҳам фаолият юритишга рухсат бериш талаби жорий этилди;
- маълумотлар ташиш ва интерфейс шаффофлигини таъминлаш мажбурияти юклатилди.

1-жадвал

Digital Markets Act (DMA) ва анъанавий антимонополия сиёсатининг асосий фарқлари [1]

№	Йўналиш	Анъанавий антимонополия сиёсати	Digital Markets Act (DMA)
1	Ёндошув	Реактив (хукукбузарликдан сўнг чора кўриш)	Проактив (хукукбузарликдан олдин олдини олиш)
2	Асосий объект	Компаниялар ўртасидаги келишувлар ва картеллар	Рақамли платформалар ва маълумотлар бозори
3	Назорат механизми	Суд тергови ва жарималар орқали	Gatekeeper мақоми ва доимий мониторинг орқали
4	Ҳуқуқий асос	TFEU 101–102-моддалари	Digital Markets Act (2022/1925/EU)
5	Самарадорлик мезони	Бозорда рақобат тикланиши	Рақобат муҳитининг барқарорлиги ва маълумотлар шаффофлиги

Анъанавий антимонополия сиёсатидан фарқли равишда, Digital Markets Act (DMA) рақамли иқтисодиёт шароитида рақобатни таъминлашда проактив ёндашувни жорий этди. Агар анъанавий сиёсат асосан хукукбузарлик содир бўлгандан сўнг реактив чора кўришга қаратилган бўлса, DMA платформаларнинг монопол мавқеини олдиндан чеклашни мақсад қилади. Бунинг асосида “Gatekeeper” концепцияси ётади, яъни рақамли бозорда устун мавқега эга субъектлар доимий мониторинг ва махсус мажбуриятлар тизими орқали назорат қилинади. DMAнинг амалга оширилиши Европа рақобат сиёсатидаги “реактив” моделдан “проактив” моделга ўтишни англатади, яъни давлат органлари монополия белгиларини аниқлагандан сўнг эмас, балки улар шаклланишидан олдин чора кўради.

Digital Services Act (DSA): фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш. Европа Иттифоқининг рақамли маконни тартибга солишга қаратилган асосий ҳуқуқий ташаббусларидан бири — бу “Рақамли хизматлар тўғрисидаги регламент” (Digital Services Act, DSA) ҳисобланади. У 2022 йил декабрь ойида кучга кирган бўлиб, рақамли хизматлар бозорида хавфсизлик, шаффофлик ва фойдаланувчиларнинг асосий ҳуқуқларини муҳофаза қилишни таъминлашга қаратилган. DSA замонавий рақамли экотизимда контент тарқатиш, маълумотлар алмашиш ва ахборот оқимларини бошқариш бўйича аниқ ҳуқуқий меъёрлар белгилайди. Ушбу ҳужжат Европа қонунчилигида фойдаланувчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган илгари мавжуд бўлган “электрон тижорат тўғрисида”ги 2000 йилги директивадан кейинги энг муҳим ҳуқуқий ислохот сифатида баҳоланади [11].

DSAнинг асосий мақсади рақамли хизматлар соҳасида фойдаланувчилар хавфсизлигини таъминлаш, онлайн муҳитда шаффофлик ва ишончни кучайтириш, шунингдек, ахборот

мақонидаги турли ҳуқуқбузарликларга қарши самарали курашишдир. Регламент қуйидаги тамойилларга асосланади:

- фойдаланувчиларнинг асосий ҳуқуқларини муҳофаза қилиш (эркин сўз, шахсий маълумотлар дахлсизлиги, ахборотга тенг кириш);

- рақамли хизматлар провайдерлари фаолиятининг шаффофлиги ва ҳисобдорлигини таъминлаш;

- онлайн муҳитдаги ноқонуний контентни аниқлаш ва чеклашда фойдаланувчилар манфаатларини ҳимоя қилиш;

- кичик бизнес ва стартаплар учун рақобатга асосланган соғлом рақамли муҳит яратиш.

DSA фойдаланувчиларнинг рақамли хизматлардан фойдаланиш жараёнидаги ҳуқуқий ҳимоясини таъминлаш учун бир қатор механизмларни жорий этган. Улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ахборот ва шаффофлик ҳуқуқи. Платформалар фойдаланувчига тақдим этилаётган контент, реклама ва тавсия тизимлари ҳақида аниқ маълумот бериш мажбуриятини олган. Яъни фойдаланувчига контент қандай алгоритмлар асосида шаклланаётгани, қайси омилар унинг лентасига таъсир қилаётгани ҳақида маълумот тақдим этилиши шарт.

- контентни ўчириш ёки чеклашда фойдаланувчи манфаатларини ҳимоя қилиш. Агар фойдаланувчи контентни ёки аккаунти чекланса, платформа томонидан унинг сабаблари ёзма равишда изоҳланиши талаб этилади (“statement of reasons”). Бу фойдаланувчига апелляция бериш ва ўз позициясини ҳимоя қилиш имконини яратади.

- ёшлар ва заиф гуруҳларни ҳимоя қилиш. DSA ёш фойдаланувчиларнинг шахсий маълумотлари ва контент таъсирига оид қўшимча чекловлар белгиланган.

Фойдаланувчи контентга оид қарорлар билан рози бўлмаса, мустақил арбитраж органларига ёки суддан ташқари низо ҳал этиш механизмларига мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ рақамли соҳада фойдаланувчилар манфаатларини самарали ҳимоя қилишнинг янги институционал шаклини яратади.

DSA платформа операторларига бир қатор ҳуқуқий мажбуриятларни юклайди: ноқонуний контентни аниқлаш ва тезкор блоклаш механизмларини ишлаб чиқиш; контент модерацияси ва реклама тизимларини аудиторлик текширувидан ўтказиш; ҳар йили хавфни баҳолаш ҳисоботини тайёрлаш ва Европа комиссиясига тақдим этиш; фойдаланувчиларга манфаатдор томон сифатида очиқ маълумот бериш.

Европа суди амалиётида рақамли платформаларга нисбатан бир нечта муҳим қарорлар қабул қилинган. Масалан:

- Google v. Commission (2017–2021) ишида Google компаниясининг Android тизими орқали бозорда устун мавқеини суиистеъмол қилганлиги учун 4,3 млрд евро жарима белгиланди;

- Amazon Marketplace (2020) ишида компаниянинг ўз маҳсулотларига имтиёз бериши рақобатга зид деб топилди.

Digital Markets Act (DMA) амалда кучга кирганидан сўнг ва бозордаги ҳуқуқбузарлик ҳолатларини баҳолаш бўйича ўтказилган дастлабки таҳлиллар натижасида, Европа Иттифоқи Комиссияси 2024 йилда Alphabet, Apple ҳамда бошқа йирик америкалик технологик корпорацияларга нисбатан илк антимонополия ишларини қўзғатди.

Хусусан, Alphabet ва Apple компанияларига DMAнинг 5-моддаси 4-қисмини бузганлик айблови қўйилган. Ушбу нормага кўра, рақамли бозорда воситачи сифатида фаолият юритувчи компания ўз платформасида жойлашган дастурий маҳсулот ишлаб чиқувчиларига истеъмолчиларга платформадан ташқаридаги ўз дастурий таъминотлари ва хизматларини бепул тақдим этиш ҳамда улар ҳақида маълумот бериш имкониятини таъминлаши шарт.

Шу билан бирга, Apple компанияси томонидан DMAнинг 6-моддаси 3-қисмини бузиш ҳолати ҳам аниқланган. Европа Комиссиясининг фикрича, Apple ўзининг Safari веб-браузерини шундай тарзда лойиҳалаганки, унда фойдаланувчилар томонидан қидирув тизимини ўзгартириш ёки альтернатив қидирув платформаларидан фойдаланиш имконияти жиддий даражада чекланган ва амалга ошириш қийинлаштирилган.

Илмий жихатдан Jean Tirole ва Ariel Ezrachi каби олимлар рақамли платформалардаги “algorithmic collusion” хавфини таъкидлаб, алгоритмлар орқали яширин келишувлар эҳтимолини илмий асосда исботлаганлар. Бу Европа антимонополия сиёсатини рақамли интеллектуал воситаларни ҳисобга олишга мажбур қилди [12].

2-жадвал

Европа Иттифоқидаги DMA ва DSA регламентларининг асосий кўрсаткичлари [2]

Платформа	Мақоми	Жарима миқдори (евро)	Фаолият йўналиши	Асосий ҳуқуқбузарлик
Google (Alphabet)	Gatekeeper	4,3 млрд	Қидирув тизими ва реклама	Android орқали устун мавке суиистеъмоли
Apple	Gatekeeper	1,8 млрд (жараёнда)	App Store ва браузерлар	Self-preferencing ва маълумот чеклови
Amazon	Gatekeeper	1,1 млрд	Marketplace	Ўз маҳсулотларига имтиёз бериш
Meta (Facebook)	Gatekeeper	390 млн	Ижтимоий тармоқ	Рекламада маълумотлар асимметрияси
ByteDance (TikTok)	Gatekeeper	Текширувда	Контент таксимоли	Ёшлар маълумотларини суиистеъмол қилиш хавфи

2-жадвал маълумотлари Европа Иттифоқидаги Digital Markets Act (DMA) ва Digital Services Act (DSA) регламентлари амалда қандай татбиқ этилаётганини аниқ мисолларда кўрсатади. Таҳлилдан кўриниб турибдики, Google, Apple, Amazon, Meta ва ByteDance каби йирик рақамли платформалар “Gatekeeper” мақомига эга бўлиб, уларнинг ҳар бири маълум бир соҳада бозорни назорат қилиб келган. Европа комиссияси ушбу платформаларга нисбатан миллиардлаб евро миқдорида жарималар қўллаб, рақобатни чекловчи ва маълумотлар асимметриясини кучайтирувчи амалиётларга чек қўймоқда. Бу жараён рақамли иқтисодиётда адолатли бозор муҳитини таъминлаш, маълумотлар устидан назоратни шаффофлаштириш ва фойдаланувчиларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш бўйича Европа иттифоқининг қатъий сиёсий иродасини намоён этади. Шу билан бирга, мазкур тажриба рақамли секторда устун мавкени суиистеъмол қилиш ҳолатларини илгари босқичда аниқлаш ва олдини олишга қаратилган янги антимонополия парадигмасини шакллантирмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, Европа Иттифоқи рақамли платформаларни антимонополия тартибга солишда илғор ва тизимли моделни яратди. Бу моделнинг асосий жиҳатлари қуйидагича: Gatekeeper концепцияси орқали йирик платформаларнинг бозордаги таъсирини чеклаш; маълумотлар бозорида шаффофликни таъминлаш; алгоритмик назорат ва сунъий интеллектни ҳисобга олган рақобат сиёсатини жорий этиш ҳамда фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш орқали рақобат муҳитини соғломлаштириш. Шу орқали Европа рақобат сиёсатини реактив моделдан проактив моделга трансформация қилди, яъни бозорда монопол ҳолат шаклланиб бўлганидан сўнг эмас, балки унинг вужудга келиш эҳтимоли аниқланиши билан чора кўрадиган тизим яратилди.

Ўзбекистон учун бу тажриба муҳим аҳамиятга эга. Мамлакатда рақамли иқтисодиёт тез суръатларда ривожланиб бораётган бир пайтда, рақобат сиёсатини DMA ва DSA моделларига яқинлаштириш зарур. Биринчидан, рақамли хизматлар соҳасида “Gatekeeper” мақомига эга субъектларни аниқлаш ва улар фаолиятини мониторинг қилиш учун махсус мезонлар ишлаб чиқиш лозим. Иккинчидан, маълумотлар асимметриясини камайитириш ва рақобатчи субъектлар учун маълумотларга тенг кириш шароитларини таъминлаш Ўзбекистон рақобат сиёсатида устувор йўналиш бўлиши керак. Шу нуқтаси назардан, Ўзбекистон Республикасининг “Рақобат тўғрисида”ги Қонунининг янги таҳрири [13] 18-моддасида устун мавкега эга бўлган деб эътироф этилган рақамли платформа операторига маълумотлар, технологиялар ва рақамли маҳсулотлардан фойдаланиш ҳақидаги талабларни белгилаш

оркали рақобатни чеклайдиган ҳаракатларни бажариш тақиқланиши белгиланганлиги ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 1 майдаги 256-сон қарори билан рақамли платформа операторининг устун мавқеини ва устун музокара кучини эътироф этиш ҳамда рақобатга зид ҳаракатларни аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланганлиги аҳамиятлидир [14].

Рақамли платформалардан фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, алгоритмлар шаффофлигини таъминлаш ва онлайн хизматларда сунъий интеллектнинг таъсирини назорат қилишни институционал асосда йўлга қўйиш талаб этилади. Европа Иттифоқи тажрибаси Ўзбекистонда рақобат сиёсати ва рақамли бозорларни тартибга солишнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда методологик намуна сифатида хизмат қилиши мумкин. Ушбу йўналишда миллий рақобат органлари учун фаол профилактик ёндашув, транспарент маълумот сиёсати ҳамда инновацион мониторинг тизимини жорий этиш рақамли иқтисодиётда барқарор рақобат муҳитини шакллантиришнинг энг самарали воситаси бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг еттинчи Маслаҳат учрашувидаги нутқи. Тошкент (2025). <https://president.uz/uz/lists/view/8674>
1. European Commission. (2022). *Digital Markets Act (Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector)*. Official Journal of the European Union, L 265/1.
2. European Commission. (2022). *Digital Services Act (Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services)*. Official Journal of the European Union, L 277/1.
3. European Commission. (2024). *Antitrust: Commission opens investigations into Alphabet and Apple under the DMA*. Press Release, Brussels, March 2024.
4. Tirole, J. (2017). *Economics for the Common Good*. Princeton: Princeton University Press.
5. Ezrachi, A., & Stucke, M. E. (2016). *Virtual Competition: The Promise and Perils of the Algorithm-Driven Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. OECD. (2021). *Competition Enforcement in Digital Markets*. Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/competition-digital-markets-en.
7. Motta, M. (2023). *Competition Policy in the Digital Era*. Centre for Economic Policy Research (CEPR) Discussion Paper No. 18345.
8. European Court of Justice. (2021). *Case T-604/18 Google and Alphabet v. European Commission (Android case)*. Judgment of the General Court, Luxembourg.
9. С. Саяпин (2025) Тенденции антимонопольного регулирования цифровых платформ в Европейском союзе. Москва. Научно-практический журнал "Юридическая наука" №5 2025, 295–300.
10. European Parliament Research Service (EPRS). (2023). *The Digital Markets Act: A New EU Tool to Regulate Big Tech*. Brussels: EPRS Study.
11. OECD (2022). *Regulatory Reform and Digital Competition: Ensuring a Level Playing Field*. Paris: OECD Competition Policy Roundtable Report.
12. Ariel Ezrachi & Maurice E. Stucke. (2022). *Algorithmic Collusion: Problems and Countermeasures in Competition Law*. Oxford Competition Law Journal, Vol. 18(2), 115–137.
13. Ўзбекистон Республикасининг “Рақобат тўғрисида”ги Қонуни, 2023 йил 3 июль, ЎРҚ-850. <https://lex.uz/docs/6518381>
14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 1 майдаги “Товар ва молия бозорларида монополияга қарши тартибга солишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 256-сон қарори. <https://lex.uz/ru/docs/6907023>